

3.

Magyarország alkotmánya.

Alkotmánytervezet –

Az alábbi alkotmánytervezetet *Kossuth kiutakiai* magányában, 1851-ben készítette el s az *Magyarországon* nem vált közismertté. Az bizonyos, hogy a *magya, nyelvű eredetiről készült* francianyelvű másolatot, mely hiányos és sok vonatkozásiban eltér az itt közölt s eredetiről készült másolattól, *Irányi Dániel* és *Chassin* „Histoire politique de la Kevolution de Hongrie” munkájának I. kötetében közzétette, majd a Pulszky-hagyatékban talált francianyelvű fordítás szövegét *Kastner*: „Mazzini e Kossuth” című kötetében. A másoló *Horváth Mihály* e kéziratot feljegyezte, hogy „*Kossuth Lajos* egy *Londonban*, 1860 februárjában kelt levelében újra felmelegíti a *nemzetiségi* kérdésnek minden fajok kielégítésével való megoldását, azon dolgozat szerint, melyet még 1851-ben készített, E levelében mondja *Kossuth*, hogy ezen *organisationalis terv* (számos utalás található erre „*Irataim*”-iban) évek előtt megküldetett *Magyarországba, Erdélybe, Horvátot szagba* és á *Vojvodinába*, sőt *Belgrádban* a szerb nemzet vezéreivel is közöltetett s mindenütt a legnagyobb elégedéssel fogadtatott Mondja tovább, hogy *Erdélyre* nézve a „*Magyar Nemzeti Igazgatóság* (Kossuthból, Telekiből és Klapkából álló forradalmi comité) megegyezését adja s befolyását ajánlja arra, hogy *Erdély* jövőendő adminisztrációjának formája az erdélyi nép direkt szavazat útján megnyilvánulandó többségének határozatától függőnek tekintessék.” *Horváth Mihály* a kéziratra gúnyosan jegyzi meg: „Hát ez az 1848-hoz való ragaszkodás!”, pedig *Kossuth*, 1860-ban, a nemzetiségi kérdés fölvetésénél nem oktanulul járt el. A *Couza-féle* fegyvertűgy kapcsán bizonyítékokat szerzett, hogy *Couza Erdélyre* aspirál és tevékenységét máris megkezdette. Amikor *Kossuth* újlag fölvetette a nemzetiségi kérdést, politikai meggyőződésén felül (bizonyára az a meggondolás is szerepelt, hogy *Couza* még alig legalizálódó fejedelemségének aspirációit mindazokon a helyeken, ahol Európa jövő sorsát irányították, neutralizálja. *Kossuth* maga írja haza 1860 június 15-én *Komáromy Györgynek* („*Irataim II.*” 49. oldal): „*Komáromynak* lelkére kötni azon iratom minden pontját s hozzá azt, hogy ámbár mi *Belgrádban* és *Jassyban* éppen most teszünk lépést az oláh és szerb csábítás ellensúlyozására; ne tölünk, hanem maguktól várjanak legtöbbet az e részbeli osztrák ármányok ellen. Társadalmi út ennek legfőbb eszköze. És ismertessék az oláh és szerb főnökökkel organieationalis tervemet, mely *Irányi* könyve I. kötetének végén közölve van.”

Az itt közölt *alkotmánytervezet* nagyobb terjedelménél és definícióinál fogva lényegesen eltér *Kastner* francianyelvű publikációjától, *Hentaller* („*Balavásári szüret*” 131-138. 1.) és *Kónyi* („*Deák Ferenc beszédei*” V. 21-37. 1.) kivonataitól és inkább *Irányi* párizsi publikációjára emlékeztet. Valószínűnek tetszik előttem, hogy az itt közölt alkotmánytervezet az alapirat» melynek terjedelmére céloz *Kossuth* („*Irataim*” I. 453. 1.): „A levélben érintett alkotmányterv sokkal hosszabb, semhogy el lehetett volna küldeni, ezért csak alapvető β annak is csak a nemzetiségi kérdésre vonatkozó oldalát fogom ezúttal megismertetni.” így feltehető, hogy későbbi publikációk is (L'Etoile D'Orient 1868 október 13-25, Alleanza 1862 stb.) ennek az alapiratnak csak töredékes kivonatai, részei, annál inkább, mivel az összes idevágó publikációk dacára is a jelen irat terjedelmes ismeretlen részeket tartalmaz. *Kossuth* a „*Javaslat*” előtt a következő jegyzetet adja: „E kérdésre franciául egy előterjesztéssel feleltem, melynek magyar fordítása itt következik.” Ennek ellenére az a felfogásom, hogy az alkotmánytervezetet *Kossuth* magyar nyelven készítette el s arról készültek francianyelvű másolatok, melyeket *Mazzininak* és a nála járt román emigránsoknak küldött, annál is inkább, mert az alkotmányterv eredeti conceptusa az Országos Levéltárban, a *Kossuth-hagyaték* 1112. sz. iratában megvan. így az eredeti alkotmányterv a következőként hangzik;

1851-ben Kutahiában tartózkodásom alatt kérdés intéztetvén hozzám (különös tekintettel a roumanoknak Erdélyre czélzó vágyaira), miként gondolom jövendőben kiegyenlíthetőnek azon nyelv 'β nemzetiségi viszályt, mely 1848-ban oly szerencsétlen befolyással volt a szabadsági mozgalmakra? E kérdésre franciául egy előterjesztéssel feléltem, melynek magyar fordítása itt következik:

Javaslat. Magyarország jövő politicalai szervezetét illetőleg, tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására.

A francia (köztársaság példája szembeszökő tanúbizonyságot szolgáltat azon igazsághoz, melyet egész életemen át vallottam, t. i., hogy a népfelség elvének kijelentése teljességgel nem elegendő alkar az egyéni jogokat, akár a népszabadságot biztosítani; ha egyrészt a kormány túlságos hatalommal van felruházva, másrészt pedig az országgyűlés (legyen bár az egyetemes szavazatjog, suffrage universal kifolyása) a népfelség egyedüli orgánumát képezi, minthogy törvényhozói minden hatósággal is bír s egyszersmind egyedüli törvényes gátul is szolgál a kormány kihágásai ellen.

Láttuk, hogy a közszavazattal „választott kormányéinak büntetlenül támadhatott fel a Nemzet szabadsága s alkotmány által biztosított egyéni jogok ellen.

Láttuk, miként a közszavazat által választott népképviselő gyűlés magát ezen szavazat jogot, saját hatóságának kútfejét is eltörölte.

Láttuk, miként e két mindenhatóság folytán nemcsak minden jog, minden szabadság megsértetett, minden biztosíték megtörtetett, minden demokratiai intézmények meghamisítottak s a köztársaság hazugsággá változott – de még maga a köztársaságnak névszerinti fennállásai is kérdésbe vonatott, elannyira, hogy a köztársasági érzelmeik s a köztársasághoz! ragaszkodás bűnné vált a Népfelség ezen korlátlan hatalmú orgánumai előtt s a szegény köztársaság oda jutott, hogy *Moore Tamás* hazafiúi panaszszava szerint:

„Szeretni őt árulás, védeni halál” (it is treason to love her, and death to defend),

Szegény nemzet! odajutottál, hogy újabb forradalomra legyen szükséged, ha nem akarod mind elveszteni, mit annyi kínos forradalmakkal szereztél!

Szomorú, de természetes!

Előre láttam s nyilvánosan megjósoltam azt azon perczen, midőn híret vevém a francia köztársaság alkotmányának, láttam, hogy a francia nemzet daczára a múltak tapasztalásainak, még mindig nem képes megválni centralisationális hajlamától, mely hízeleghet a nemzeti dicsőség hiúságának, – de a szabadságnak bizonyos halál.

Képzeljünk kormányt, mely a vasfegyelmnek telyes szigorával rendelkezik egy nagyszámú állandó hadsereggel, kormányt, melynek évi pénzereje másfél milliárdot halad, – kormányt, melynek kinevezésétől és elmozdításától függ minden közhivatalnok az országban, még a falusi „maire”-ket sem véve ki. – kormányt, mely a nemzetőrségét kénye szerint feloszlathatja, az országot ostromállapotba helyezheti stb. s mindezt azon egy feltét alatt, hogy kárhoztatást ne vonjon magára az országgyűlési többségtől, mely a hatalomban s annak előnyeiben vágyik osztozni.

Képzeljünk e mellett egy országgyűlést, melynek hatalmát semmi sem korlátozza.

Egy ily kormánynak s gyűlésnek merő Washingtonokból kellene állani, hogy a hatalmukkal visszaéléstől a nemzet biztonságban legyen.

Washingtonok pedig korán sem teremnek nagy bőségben.

De megehet, hogy a francziáknál ezen centralisationális hajlam hagyományos érzelmeknek lévén kifolyása, a nemzeti jellemmel van összeforrvá, φζβη esetben inkább sajnálat, mint rosszal ás illeti őket. Mert a nemzet szíve, úgy mint egyéneké, megtörhet, de nem könnyven változik s így a francia nemzetnek még sok kísértetekken kellend keresztül menni, mielőtt öröklött hajlamából kivetköznék.

Azonban akármint legyen is ez a francziákra nézve, a magyarnál ez máskép vagon. A magyarnak ellenkező irányban fejlődött ki nemzeti jegemé. A magyar nemzet szabadságra vágyik inkább, mint a hódítók dicsőségére.

Én hát mint magyar, ismerve Nemzetem jellemét s osztozva benne, én hazám jövődöiét nem a hatalomban, hanem a szabadságban keresem. – Beszéljenek „erős kormányokról” azok, akik a „rend” ürügye alatt hatalomra vágynak. – Én azt hiszem, hogy a rendnek nincs erősebb biztosítéka, mint a megalégedés, mely csak szabadság alapján lehetséges. Én tehát ellene vagyok a központosítás eszméjének, én gyűlölöm a mindenhatósági irányt, úgy a törvényhozó, mint végrehajtó hatalomnál s soha sem fogok kezet nyújtani oly intézmények hozatalához, melyek egyrészt ellenkeznek az emberi jogokkal, miket az államnak védeni s nem elnyelni kell; másrészt ellenkeznek a political szabadsággal is, mert a hatalmat csak a szabadság rovására lehet összpontosítani,

Én azt óhajtom, hogy. úgy az emberi jogok, mint a political szabadság, minden csorbítás ellen biztosságban legyenek.

Ezen szempontból kiindulva, íme feljegyzem a vezérelveket, mikre hazám jövőendő szerkezetét fektetve látni óhajtom.

Fő alapelv: *a, népfelség*, vagyis: *önkormányzat*.

Nép alatt értem a honpolgárok egyetemét.

Ezen értelmezés jogegyenlőséget, annálfogva egyetemes szavazatjogot feltételez.

Azonban a honpolgárok egyeteme választói jogának gyakorlataival – s az ezen választásból kifolyó megbízások csak az államot összesen érdeklő tárgyakban képezhetik a népfelség orgánumát.

Vannak ennek más orgánumai is.

Az egyén – az egyéni jogok körében, – a család a családi ügyekre nézve, – a község a községi ügyekben, s a megye a megyei ügyekben szintoly sérthetetlen orgánumai a népfelsőgnek, mint az összes nemzet a nemzeti ügyekben.

Sok család rosszul vezeté családi dolgait, de azért nincs oly korlátlan despotisinus a világon, mely magát a családi ügyek gyámnokává felvétette volna, azon ürügy alatt, hogy ő azokhoz jobban ért.

Szintúgy a családnak önkormányzati szabadsággal kell bírniok, mindazon jogok gyakorlatában, melyek őket, mint egyéneket, mint családokat, mint községi s megyei tagokat megilletik.

Az egyén jogai nem függhetnek a család, a község, a megye, az állam kényétől; ellenkezőleg a családi kényuralom ellen pártfogást kell találniok a községben, a községé ellen a megyében, a megyéé ellen az államban, az államé ellen az egyéni, családi, községi, megyei önkormányzat elvének az alkotmány által elismert sérthetlenségében mint; szinte a megye azon jogában, hogy az állam kényúri „parancsaitól a végrehajtást megtagadhasa, a köztisztviselők felelőségében, melynek valóságát biztosítsa az, hogy minden egyénnek, családnak, községnek s megyének joga legyen panaszt emelni akármely köztisztviselő ellen, bármi magas helyzetű legyen is az, s a nyilvánosság által ellenőrzött független bíráik által, a hatalomnak visszaélést megbosszultatni.

Amely szabadságot követelhetni az egyéni jogok számára, követelhetni azt a családi, községi, megyei önkormányzat számára is.

Szabad embert nem elégítheti ki, a political szabadságnak azon paránnyá szétmosott adaga, mely abban határozódik, hogy időszakonként egy-egy szavazatot vet ennek, vagy milliók szavazata közé a választásoknál, neki sérthetetlennek kell magát éreznie egyéni jogaiban s szakadatlan befolyással kell bírnia községi a, megyei ügyeiben.

Ennélfogva!

I. Az egyéni jogoknak el kell az alkotmányban számoltatniok s ki kell mondatni, hogy azokat a törvényhozás sem nem módosíthatja, sem el nem törölheti.

Ezen jogok közé tartoznak, némely egyebeken kívül, a gondolat szabadsága (szabadsajtó), a lelkiismeret szabadsága, (vallás) s az egyesülés szabadsága.

Ezen szabadságoknak határa egyedül a mások jogainak sértetlensége.

Szerintem a sérthetetlen emberi jogaik közé tartozik, egyesülhetni másokkal, akár erkölcsi, akár anyagi érdekek kifejtése, gyámoltatása s biztosítása végett.

Égy hiten, egy valláson lévő egyének egyesülnek. Íme az Egyház. Egylet az, s nem egyéb – társas szövetkezés, mely magát szabadon rendezí és kormányozza. Nincs semmi köze az állammal s az állaimnak sincs semmi köze ő vele.

Vannak országok, hol a lakosok különféle nyelvet beszélnek, s annálfogva különféle fajhoz, vagy ha úgy tetszik nevezni, nemzetiséghez tartoznak – de vagy vegyesen laknak más fajokkal, vagy ha kisebb, nagyobb tömegekben bár, de az államnak természetileg s históriailag délimitait földterületén laknak.

Mit fognak cselekedni nemzetiségök érdekében! Fel fogják osztani az állam territóriumát, nyelvök szerint? Ez vagy gyakorlatilag lehetetlen, mert keverve laknak más fajokkal, vagy legalább lehetetlen az állam felbontása, s így a többi polgárok jogainak s biztosságának sérelme nélkül. Az állam nemzetet feltételez, de a „nemzetnek” nem nyelv egyedüli criteriuma. Nyelv-egység még nem képez nemzet-egységet, s nyelvkülönbség nem akadályoz nemzetegységet Anglia s az Éjszak-America! Egyesült Statuok nyelve egy; de egy nemzet nem lesznek soha. Másrészt az Éjszak-Americai Egyesült Statusokban vannak angol, ír, francia, spanyol, hollandus, német, olasz, s Isten tudja mi más nyelvet beszélő lakosok, s egy és más közülök millióikra megy, de azért minden nyelvkülönbség mellett nem képeznek-e egy nemzetet! S minő borzasztó gondolat volna az Egyesült Statusokat nyelv szerint akarni felosztani. Avagy nem egy nemzet-e Sweicz, azért mert vannak német és francia és olasz és vallon nyelvű lakosait

Mit fognak tehát az államnak nemzeti egyetemét képező többnyelvű lakosai cselekedni nemzetiségi érdekeik biztosságára s kifejlesztésére!

Azt fogják tenni, mit vallási érdekeik biztosságára s fejlesztésére cselekszenek.

Egyesülni fognak.

Nyelvközösség, úgy mint vallásközösség társas érdek. Társadalmilag kell azt előmozdítani a statusban s nem pedig a status felibe emelni, ami a status felbomlását vonná maga után.

Felvszem például a vallási érdek köréből azon egyházat, melyek magam is tagja, vagyok. AL augsburgi vallástételt követő evangélikusok egyházát, miként kormányoztatott az Magyar-

Országban, míg Magyarország szabad volt? – Kormányoztatott: a községi egyház közgyűlése sa közsavazat útján választott lelkipásztor s helybeli felügyelő által. Több községi egyházak egyesítve voltak az esperességekbe (senioratus) s ezek kormányoztatottak az esperességekhez tartozó egyháztagnak közsavazatával választott seniorok s seniorális világi felügyelők, mint szinte az egyházközségi közgyűlések által választott esperességi gyűlés által, – ismét fellebb, több esperességek egy egy kerületbe (Superintendentia) egyesítve; a kerület kormányoztatott közsavazat útján választott superintendensek, kerületi felügyelők s kerületi közgyűlések által, – mindezek fellett állott végre az egyetemes egyházgyűlés, hol a kerületek főtisztviselők által az esperességek követek által valának képviselve, hol azonban az evangelicus egyház minden tagja szójoggal bírt; – ezen gyűlésnek elnöke lévén a világi felügyelő, egyházközségenként összeszedett közsavazat útján választva, kinek egyszersmind tisztében állott a , közgyűlés határozatait végrehajtani, s az egyház érdekeit a törvényhozás s kormány előtt képviselni.

Ezen kitűnőleg deniocratiai szerkezetű szervezettű organisatio útján az evangelicus egyház, – ámbár tagjai más vallásuakkal keverten szét voltak szórva az egész országban, mégis teljes társadalmi egységgel bírt, – s anélkül, hogy magának terriotoriális hatóságot követelt volna az országnak csak egy talpalatnyi föld felett is. Az egyházi érdekek körében (az iskolákat is beleértve) tökéletes és sikeres önkormányzatot gyakorolt.

Hasonló módon kell eljárni a nemzetiségi ügyben.

Társas ügy az is, mint a vallás

Tehát az egy, vagy más nemzetiséghez tartozó honpogárok nemzetiségi érdekeik előmozdítása végett társaságba állanak, községenként képviselő útján kerületi egyleteket képezendek, s a kerületeket egy köz *Nemzeti Egyletbe* összeforrasztandák – adnak maguknak oly szerkezetet, amint nekik tetszik. – Választanak nemzeti főnököt, czímezendik őt vojvodának, hospodárnak, amint tetszik, – egyesítendik, ha úgy tetszik nemzeti társas egyletükkel egyházuknak, iskoláiknak kormányzatát, csinálnak magúknak szabályzatokat, kormányozandják egyesületüket ezen szabályok szerint, szóval társas önkormányzati teljes szabadsággal gondoskodnak mindazon erkölcsi s társas érdekek előmozdításáról, miknek összegét „nemzetiségnek” nevezzük.

Ezen egyesületnek nincs semmi köze az állammal s az államnak sincs semmi köze ő vele. Az állam nem kíván tőle egyebet, minthogy gyűlései nyilvánosok legyenek.

Így lehet, így kell a nemzetiségi érdekeket biztosítani az egyéni jogok körében társadalmilag.

II. Ami a községet illeti:

A község szabad és független, községi ügyeinek igazgatásában. Szerkezete a közsavazat (suffrage, universel) sérthetetlen jogára van alapítva.

Az alkotmány meghatározza a tulajdonságokat, melyekkel kisebb vagy nagyobb számú család agregatumnak bírni kell, hogy községgé lehessen. Több lakott helyek is egyesíthetnek egy községbe.

Az alkotmány kimondja, hogy a közsavazati jog sérthetetlen s változtathatatlan, a hogy minden községi tisztviselő elmozdítható a község által, de ezen túl sem a megye, sem a kormány, sem az országgyűlés nem avatkozhatik a község beligazgatásába.

Következőleg, minden község időszakonként maga határozza meg, mily nyelven viendi a községi igazgatást, – jelentéseit, levelezéseit a megyéhez, kérelmeit a kormányhoz, törvényhozáshoz azon nyelven intézi, – válaszokat, határozatokat a megyétől s a megye útján a kormánytól azon nyelven vészen, melyet a megye magára nézve megállapított; – de ha ezen nyelv nem ugyanaz volna, mely a községé, a megye hasábosán fordítást fog közleményéhez csatolni.

Azonban az alkotmány biztosítja a kevesebbség számára egyenkint azon jogot, hogy panaszt, kérelmet a községhez saját nyelvén intézhessen s a községi bírák előtt magát saját nyelvén védhesse.

A községi nevezet mellőzhetetlen feltételei közé tartozik legalább is egy elemi község-iskola alapítása.

Ez iskolában, – ahol több vallásbeliek a lakosok – vallásos oktatás nem adatik. – Az errőli gondoskodás minden felekezetenél saját egyházát illeti. Ha egy vallásúak a lakosok: a közönségnek szabadságában áll a vallási oktatást is fölvenni, – de miatta sem más vallású növendéket kizárni nem lehet, sem a vallás oktatásbani részvétét kötelezővé tennie.

Ezen iskola a község igazgatása alatt áll. – Annálfogva a tannyelvet is a község határozza meg.

De a tanítási s tanulási szabadságot biztosítja az alkotmány. – A községbeni más nyelvű kevesebbség, vagy akármi egyletek (mint az egyház, a nemzeti egylet, földművelési, ipar, kereskedelmi egylet stb.), sőt minden egyes ember joggal bír iskolát nyitni (nyilvánossági ellenőrség alatt) s mindenkinek joga van iskolát választani.

Az elemi községi iskolára nézve a megyének, kormánynak, törvényhozásnak, nincs joga azoknak igazgatásába avatkozni, de az állami közérdek szempontjából a törvényhozás meg fogja határozni, a *közoktatási ministeriumot*, minél kevesebbre szorítkozni nem szabad.

Így például, minden polgárnak kötelessége a hazát megtámasztás ellen védeni; tehát a hazának joga van megkívánni, hogy ezen kötelesség teljesítésére minden honpolgár képezett legyen, annálfogva az elemi katonai oktatásnak (testartás, mozgás, sorakozás s egyszerű alapgyakorlatok) már a községi iskolákban el kell kezdeni. – Az iskola kormányzatával megbízott községi

tisztviselő felelős a kormánynak a kiszabott *minimumért* Annálfogva a kormány felügyeleti hatósággal leendő felruházva, melyet azonban csak a megye útján gyakorolhatand.

Ily szerkezettel, míg egyrészt a népfelség a községben teljes valószínűsítést nyer, másrészt, mind a nemzetiségi érdekeknek, mind a kevesebbésségi s egyéni jogok biztosításának a községben meg lesz felelve.

Azonban a község s, annak közszavazatilag választott tisztviselői nemcsak önkormányzati testületet képeznek, hanem egyzersmind végrehajtói is leendnek a megye határozatainak, a kormány rendeleteinek s a törvényeknek, mindazon ügyekben s érdekekbe-n, melyek a megye, kormány s törvényhozás hatóságához tartoznak.

Ez a valószínűsítős demokratia, a nép hozza a törvényeket s a nép a végrehajtó is.

Annálfogva, hogy a kormányzat sikeresítése biztosítva legyen, azon községi tisztviselők, kiknek köréhez tartozandik a törvények s felsőbb rendeletek végrehajtása, – felelősök a kormánynak s megyének a végrehajtásáról.

A kormány azonban a községgel egyenesen nem közlekedhetik, a községhez egyenesen nem intézhet rendeleteket. – Az illető megye útján kell azt tennie.

Ez szükséges, miszerint a község oltalmazva legyen a kormány részéről! minden kényuralom ellen. Ha mégis sértve találná magát a község, vagy vádat emelhet a kormány ellen, az illető bíróság előtt; vagy panaszos kérelemmel járulhat az országgyűléshez. Megyei visszaélés ellen pedig a kormányhoz folyamodandik.

III. Ami a megyéket illeti:

A megyék számát s határait a törvényhozás határozza meg. Hacsak fontos ok nem forog fenn, a történelmi felosztást nem tanácsos változtatni.

A megyei beligazgatásra tulajdon azon népfelségi elvek lesznek alkalmazandók, melyeket a községre nézve felállítottam.

Mindenre nézve, mi a megyei önkormányzat köréhez tartozik, a megye tökéletesen független hatóság. Statútumokat hozhat belkormányzatára, – de minthogy egy évi megyei gyűlés nem bírhat több joggal, mint egy másik évi, a megyének nem tartozhatik hatóságához egy éven túli terheket róni a megyei lakosokra, mert azokra nézve a következő évi megyei gyűlés többé nem bírna rendelkezési hatósággal. Adóssággal tehát a megyei lakosokat speciális törvény általi felhatalmazás nélkül nem terhelheti. Mint szinte oly jogokat sem tulajdoníthat magának, melyek a összes nemzet szuverenitásához tartoznak (például pénzverés, vagy papírpénz-kibocsátás, vagy kibocsátási engedély).

A megye áll: a megyebeli községek által kozszavazát útján időszakról időszakra választott képviselőköl, – kik azonban megbízóik által mindig visszahívhatók. A választási időszakot s a visszahívás módját a törvény határozza el.

A megyei közgyűlés, a választás után első összeüléskor többség által elhatározza, minő legyen a megyei közigazgatás nyelve a jövő választásig. Azon fog levelezni a kormánnyal (ha azon nyelv nem a magyar, magyar fordítást is ragasztván hozzá) s a kormánytól is hasonló módon vészen feleletet β rendeleteket. Eredetinek mindig azon szöveg vétetik, mely a megyének hivatalos nyelve.

De a kevesebbség jogának itt is, mint a községben, tiszteletben kell tartatni. Mindenki szólhat saját nyelvén a megyei panaszokban, kérelmeknél, ügyvédletnél, a megye, megyei tisztviselők s megyei bíróságok előtt kiki saját nyelvét használhatja. A megyének a bíróságok számára tolmácsokról gondoskodni kötelessége.

A megyei közgyűlés saját választása utáni első alkalommal megválasztja a megyei tisztikart, mely utasítását a megyegyűléstől kapja s annak felelős. Ha tisztviselővé a képviselők közül választatnék valaki, megszűnik képviselő lenni s helye új választással pótolatik az illető község részéről. Tisztválasztásoknál senki sem bír kizárólagos candidationális joggal, – minden megyegyűlési tag proponálhat; s ha más két tag támasztja a javaslatbatételt, a proponált személy candidatusnak tekintetik. A képviselők számának legalább kéltzerannyinak kell lenni, mint a tisztikarnak. Több lehet, – a megyétől függ e részben rendelkezni.

A kormány végrehajtás végett *rendeleteit a megyegyűléshez küldi, a megyékben, községekben.*

A megyegyűléseknek nincs jogukban a kormányrendeletektől a végrehajtást megtagadni azon oknál fogva, mivelhogy azokat czélszerűeknek nem ítélik. Minden kormányrendeletnek, melynek alkotmányossága s törvényessége kérdésbe nem vonatik, végrehajtásáról felelős a megyegyűlés és megyei tisztviselő a kormánynak, mely engedetlenség esetében őket az országos főtörvényészék”elibe idéztetheti büntetés s a végrehajtás halogatásából eredhetett kár s hátramaradás miatti kárpótlás végett.

Azonban, ha a kormányrendelet czélszerűségére nézve kétsége forog fenn a megyének, saját veszélyükre (azaz a fentebbi felelősség veszélyére) a végrehajtást függőben tarthatja a megye addig, míg rögtön (24 óra alatt) expediálendő felterjesztésére a kormánytól választ vészen. Ha a kormány megmarad rendeleténél, a végrehajtásnak azonnal meg kell történni.

Felterjesztés csak voksolás útján mehet határozatba. A voksolás nyilvános; s a jegyzőkönyvbe névszerint bejegyzendő, a következhető felelősség végett.

Alkotmányossági s törvényességi szempontból azonban a „kormányrendeletek szabadon taglalhatók alá vehetők a megyegyűléseken s ha a többség szavazat útján úgy találja, hogy a rendelet alkotmányellenes, vagy törvénytelen, hogy a kormány túllépett hatósága körén s vagy egyéni jogokat sért, vagy pedig a községi, avagy megyei önkormányzatba belevág; – a megyegyűlés két ízben felírást tehet ellene (végrehajtását időközben felfüggesztetvén), de ha a kormány mind a két felírássra adandó válaszában ragaszkodik rendeletéhez, a megye köteles azt végrehajtani; – de egyszerismind, ha törvény magyarázati hibát vél fenforogni, a törvényhozás folyomodik hiteles magyarázatért, ha pedig törvénysértést vél felforogni, panaszt teszen a kormány ellen az a végre rendelt Magas Törvényszék előtt s büntetést s kárpótlást követel.

Hasonlóképpen minden egyes egyén, család, vagy község, mely a megye határozata által magát jogaiban sértve érzi, folyomodhatik orvoslatért a kormányhoz, – A kormány meghallgatja a megyét s rendelkezik. Ilyenmű rendelete ellen is, mint a másneműek ellen, a törvényhozáshoz kérelem, vagy a magas törvényszékhez panasz szabadsága úgy egyeseknek s községnek, mint a megyének fennmaradván.

A megyei tisztviselőkkel a kormány egyenesen nem levelez. Minden kormányrendelet csak megyegyűlési határozat útján juthat végrehajtásul megyei tisztviselő kezébe. – De a kihirdetett törvény végrehajtásának kötelessége nem függ megyei határozattól s a törvény végrehajtásának elmulasztásából eredt felelősségtől a tisztviselőt megyei határozat fel nem mentheti.

Minden megye tartozik legalább is egy másod (megyei) iskolát alapítani s fenntartani, – vallásra való tekintet kizárásával. – Az abbani tannyelvet a megyegyűlés határozza meg. – A megyében honos minden nyelvnek azonban taníttatni kell, azoknak számára, kik egyben, vagy másban résztvenni akarnak. – (Azaz nyelvtanítás *obligatív*, de nyelvtanulás *optatív*.) A törvény meg fogja határozni az ezen tanodákban tanítás *minimumát*, s tanodái igazgatással megbízott képviselő ezen minimumra nézve a kormánynak, egyebekre nézve a megyének felelős.

A kevesebbség, egyesületek, – s egyesek, ily iskolák felállítására nézve is szint azon *joggal* bírnak, mint a községekről mondva volt,

Ily szerkezet mellett a megyék a szabadságnak megtörhetetlen oszlopai lesznek, – a közszellemet fejlesztik, – a közdolgok iránti részvétet elevenen fenntartják, – a népet a végrehajtásban is részesítik s így a népfelség elvét minden irányban valósítják, egyszerismind pedig a nemzetiségi érdekek kívánatinak minden tekintetben megfelelnek.

Ezen megerendszert semmi új teoriák által ki nem pótolható, megbecsülhetetlen institúciónak tartom.

IV. A mi már a törvényhozást illet:

A törvényhozó hatalmat az Országgyűlés gyakorolja. Az országgyűlés két házról áll. A népképviselők házából és a senatusból.

A népképviselők közszavazat útján választókerületenként választatnak.

A senatus tagjait pedig a megye gyűléseik választják. Minden megye két szenatort küld.

Népképviselők és senatorok küldőik által visszahívhatók mindenkoron. A törvény meghatározza a visszahívás módját.

A népképviselők választói nem képezvén constituált tanácskozó testületeket, természetesen nem adnak s nem adhatnak utasításokat képviselőiknek. Tudják mi alpra fektetik bizodalmutkat s ha e bizalmukban tévednének, vagy megcsalátnának, a visszahívási joggal nyitva állunk előttük az orvoslás.

A megyék sem adnak kötelező utasításokat az általuk választott senatoroknak; de minthogy a megyék tanácskozó gyűléseket, képeznek, nemcsak alkotmányilag megengedendőnek, de sőt igen kívánatosnak tartom, hogy a magyar gyűlések az ország közdolgait tanácskozásuk tárgyai közé számítsák s jegyzőkönyvbe vett határozataikat senátoraiknak tudomására juttassák. A senatorok azonban sohasem hivatkozhatnak küldőik határozatára, szavazatuk indokolásául nekik hazafiúi kötelességük meggyőződésüket szabadon követni s meg nem engedhető, hogy a haza s közvélemény irányában személyes felelősségüket utasításokrai hivatkozással magukról el s megyéjükre hárítsák. Azonban határozottan ellene vagyok azon újkori fonák eszmének, hogy az egyszer megválasztott képviselő a rendes időszaki újjaválasztásig magát elmozdíthatatlannak higyeje, akár képviseli küldőit, akár nem. Ez nem képvisélet, ez uralom. Azért a visszahívási jognak a senatorokra nézve is meg kell lenni. Ez a képviseltetés természetes garantiája. Csakhogy a visszahívásnak nem utasítás-törésre (mert ilyet az általam javasolt kormány nem ismer), hanem a küldő bizalmának elvesztésére kell alapíttatni. Lehet,, hogy a senator sokban eltérend megyéje kijelentett nézeteitől s azért mégsem fogja küldői bizalmat elveszteni s senator marad, – lehet ellenben, hogy mindenben úgy szavaz, mint megyéje nyilatkozott, azért mégis elveszti küldői bizalmát s visszahívatik.

De ajánlom a nemzetnek, hogy legbecesebb kincse gyanánt őrizze mindenkorra a megyéknek azon jogát, hogy az ország közdolgait köztanácskozásaik illetékes tárgyának tekintsék. Oly orgánuma ez a közvéleménynek, oly dajkája a hazafiságnak, oly képző intézete a status-férfiúságnak, oly összeforrasztó kapocs a haza s polgár között, oly termékenyítő forrása s egyszersmind védbástyája az a szabadságnak, minőt semmi a világon ki nem pótolhat.

Sőt nagyon óhajtandónak vélem, hogy a (községi gyűlések szint úgy érdekélik magukat tanácskozásaikban megyéjük köadolgai iránt, mint a megyéket érdekeltéknek látni óhajtom az ország köadolgai iránt.

A visszahívási jog gyakorlatának: formalitására nézve javaslatom ez:

Megyegyűlésen először az indítványnak csak arra kell hatáí roztatni, hogy ez s ez senator visszahívása tanácskozás s hatáí rozat tárgyává tétessék. Ha az indítványt a többség elveti, a kérdés megszűnik; ha pedig az indítvány a többség által elfogadatik, külön speciális közgyűlés tüzetik ki, a visszahívás tárgyalására s eldöntésére. Eldöntésnél a szavazat *igen és nem-méi* történik; s ha a többség *igent* mond, nyomban más választásnak kell következni.

A «népképviselők visszahívására nézve pedig a következő eljáíást javaslom. A szavazattal bírók registráíójának módját a törvény elhatározza, s kiszabja egyszersmind minden választó kerületre nézve, a köztisztviselót ki a választást vezeti. Ez bizalmatlanság kövekteztébeni új választásra csak azon esetre hívja a a választókat, ha a bejegyzett választóknak felénél legalább is eggyel több aláírással ellátott nyilatkozat adatik be hozzá, az aláírók bizalmának elvesztését magában foglaló s új választást követelő. Ez azonban az ekként visszahívottnak újbóli megválasztását nem zárja ki.

Az ország kormányának tagjai s az ő kinevezésétől függő tisztviselők sem népképviselők sem senatorok nem lehetnek, hacsak hivatalaikról le nem mondanak, – ha valamely népképviselő, vagy senator ily hivatalt vállal, azonnal megszűnik népképviselő, vagy senator lenni.

A kormány azonban, megbízottjai által, kihallgatást követelhet mind a két házban, – ha a kormány szóbeli közlést kíván tenni, vagy felvilágosítást adni. Tartozik azt tenni, ha akármelyik ház kívánja.

Az alkotmány meghatározza a törvényhozás eljáíási szabályzatát, – a két ház közötti viszonyt s az egyik s másik ház számára feltartott illetékességet. Például, hogy az adó meghatározása, a költségvetés megállapítása s a financiaílis számvétel a népképviselőházat; ellenben a kormány és megyék közt előfordulhatott vita kérdések eldöntése a senatust illeti.

A törvényhozás tagjai az ország lakosai által beszélt akármely nyélven szólhatnak az országgyűlési tanácskozásokon. Az országgyűlési jegyzőkönyvek magyarul vétetnek. De a törvényeknek az országbeli községek által elfogadott minden nyélven ki kell hirdettetni. Ha kétség támad a szöveg értelme iránt, a magyar szöveg tekintetik hitelesnek.

Az ekként szerkezendő országgyűlés a népfelsőg orgánumát képezi, mindazon ügyekre s érdekekre nézve, melyek az *egyének*, családok, községek s megyék alkotmányzati alapjogaihoz nem

tartoznak. Mert ezen jogok szintúgy sérthetnének, örökösök s minden következő nemzedékek sajátját képezik, mint átaniában minden, ami a népfeiség lényegéhez tartozik s azért az élő nemzedék azokról nem rendelkezhetik, azokat el nem idegenítheti.

Ezen jogok biztosítása tekintetéből egy *Alkotmányőr-szék* leszen felállítandó, mely a törvények kihirdetése előtt azokat alkotmányos szempontból átnézi s kijelenti, alkotmányosok-e, vagy nemi

Semmi törvény sem hirdettetik ki anélkül, hogy ezen magas bírói hatóság kijelentené, hogy semmi sincs benne, ami az alkotmánnyal ellenkezik. Az alkotmányellenesnek ítélt törvény kihirdetés nélkül s az alkotmányellenes pont kijelölésével a törvényhozáshoz visszaküldetik.

Ezen *Alkotmány őr-szék* tagjai a senatorok által nevezetnek – a törvényhozás tagjai nem lehetnek –, elmozdíthatatlanok s még lemondás esetében is soha sem viselhetnek kormánykinevezéstől függő hivatalt.

V. Végre, mi a végrehajtó hatalmat, vagyis kormányt illeti:

Az 1849-iki függetlenségi nyilatkozat alkalmával az volt kimondva, hogy az ország szerkezete megállapításában a nemzet kész lesz az európai viszonyok igényeit figyelembe venni.

Ha ennek következtében monarchikus kormányformát véline a nemzet elfogadni tanácsosnak, következés volna, hogy a király személye sérthetetlennek ismertessék; de hogy ellenjegyzés nélküli a király semmi rendeletet ki ne bocsáthasson, a felelősség az ellenjegyzőt illesse s annak terhétől őt királyi kegyelem sem fedezhesse.

A veto hatalmának legfőllebb csak felfüggesztőnek lehetne lenni a norvégiai alkotmány példájára. Ha a törvényhozás a következő évi ülésben határozata mellett marad; – az ipso facto törvényül kihirdetendő legyen.

A törvényhozás feloszlatására nem vélem a kormányt feihatalmazandónak. Rendkívülieg azonban összehívhatta az országgyűlést, – de az semmi mást ne tárgyalhasson, mint azon kérdést, mely végett összehivatott s azon tárgy bevezése egyszerűsmind az országgyűlést befejezi. Egyébiránt határozza meg az alkotmány évenként, mely napon kell az országgyűlésnek összejúlni, – s meddig kell rendesen együtt maradnia. A két ház egyetértőleg hamarabb is befejezheti üléseit, – mint szinte határozatilag a szabott időn túl is együtt maradhat, ez esetben azonban az alkotmányilag kiszabott határidőn túl az országgyűlési tagok nem húznak napidíjakat (a napidíjazás elvét egyébiránt ajánlom – democraticus elv az –, különben a gazdagok monopolsálnák a népképviselői és senatori állást).

Ha monarchikus lenne a kormányforma, a *nádori* méltóság megtartására fontosságot helyezek, – az országgyűlés által választandó vegyes ülésben minden tag egyenlő szavazattal bírandván. (Szeretem, ahol lehet, megtartani a nemzeti históriai alapot.)

A nádor egész életére lenne választandó. Tisztéhez tartoznék:

a) Ha a király meghal, a *nádor* kormányoz addig, míg a trónörökös vagy kiskorú, vagy meg nem koronáztatik; koronázatlan királyt ne ismerjen a magyar alkotmány.

b) Ha a király betegség miatt tehetetlen az uralkodásra, vagy az országon kívül van, a nádor helyettesíti.

c) Természetes közbenjáró a király s alattvalói között, úgy esetileg mint egyénileg.

d) A senatusnak elnöke.

Ha ellenben (mit óhajtok, hogy a körülmények megengedjenek, az európai haladás különben is a demokráciái kormányformát mutatván ki a jövőendő postulátumául) köztársasági kormányzat fogadtatik el; a végrehajtó hatalom főnöke közszavazat útján leszen az ország polgárok egyeteme által választandó.

A szavazat az egész országban ugyanazon egy napon községenként történik. – A községek szavazataikat a megyéknek adják be, – sa megyék felküldik az országgyűlésnek. Ott a szavazatok a két ház által összeszámtatnak, s az eredményről vegyes ülésben jelentés tétetik. Az absolut többséget nyert egyén meg van választva. Ha senkinek sincs absolut többsége, az országgyűlés választ a legtöbb szavazatot nyert két egyén közül.

Az ország főnökének címéül (ismét históriai alapon) a Kormányzó (Gubernátor) címet ajánlom.

Hivatal ideje hat, vagy kilencz év. – Azon biztosítékok mellett, miket a szervezés nyújt a népies önkormányzatnak, sem szükségesnek, sem tanácsosnak nem tartom a gyakori választást (az országgyűlési tagok, megyei képviselők, megyei tisztikari választását három évre vélném megszabandónak).

A Kormányzó maga személyében is felelős, de semmi rendelet ellenjegyzés nélkül nem adhat ki.

Ellene vagyok azon hamis tannak, hogy minister ellenjegyzése elveszi a felelősséget a végrehajtó hatalom főnökéről. Elvem az, hogy minden rendeletért felelős, aki aláírta.

A Kormányzóval egyetemben helyettes is választandó, kinek címéül a Nádort vélem megtartandónak. Ezen országlati rendezernél azonban ennek hivatal ideje is szinte csak annyi, mint a (kormányzóé. A Kormányzó halála esetére a Nádor veszi át a kormányzatot a szabott időbeni választásig. Ha a kormányzó akadályozva van tiszte teljesítésében, a Nádort szólítja fel a helyettesítésre. Egyébiránt a Nádor, (ha nem kormányoz), elnöke a senatusnak (s a lefőbb Országos törvényszéknek).

A Kormányzó felelős ministerek segítségével kormányoz, kiket maga nevez s el is bocsáthat.

A ministerekre nézve is megtartandónak vélem a históriai alapot s annak analógiáját.

Az igazsági ministert: *Országbírónak* nevezvén,

A financz minisztert: *Tárnoknak*,

A hadügyminister: *Országfőkapitánynak*,

A belügyminister: *Országos Főispánnak*,

A külügyministert: *Cancellárnak*,

A közlekedési és kereskedelmi ministert: *Országos Főbiztosnak*.

A vallás nem tartozván az állami funkciók körébe, vallásügyi miniszterre nincsen szükség. Az oktatásügy pedig (amennyiben a kormány s nem a megyék s községek hatáskörébe tartozik) az országos főispánság (belügy) tárczájához csatolható)

A ministeri tanácsban (kormánytanácsnak nevezzük) az elnökséget (ha a kormányzó maga nem elnököl) azon miniszter viseli, ki a ministerium alakítására vala felszólítva. De tárca nélküli miniszter nincs.

Oly alkotmány mellett, minőt tervezek, a végrehajtó hatalom elég erős arra, hogy a törvényeknek végrehajtást s tiszteletet szerezzen, s a nemzet akaratának sikert eszközöljön; – de nem leszen tehetségében az alkotmányt sérteni, az ország institution meghamisítani, vagy a polgárok szabadságát elnyomni.

Ki lesz tűzve elegendőleg a végrehajtó hatalom hatásköre s az ambitiosus visszaélés s elnyomás ellen erős biztosítékok lesznek felállítva, melyek legfőbbikét találok abban, hogy a végrehajtó hatalom cselekvő orgánumait nem a kormány, hanem a megyék s illetőleg községek választják; – s találok a megyei rendszernek fent előadott elveiben; s találok végre abban, hogy minden egyes polgárnak, községnek, megyének s törvényhozásnak joga van akármely ministert s magát a Kormányzót is az illető törvényszék előtt, feleletre vonni törvénysértésért, – mar gában értetvén, hogy a törvénynek gondoskodni kell, nehogy egyesek, községek, megyék, ezen magas joggal könnyelműleg visszaélhessenek. Ily vádnak alaptalan házsártoskodás esetére felelősséggel kell járnai.

Ha ezen biztosítékokhoz hozzáadatik azon gondoskodás, hogy a kormány ne sok „patronaget” gyakorolhasson, úgy az ország, mint az egyesek szabadsága teljes biztosságban lesz, – mert a kormány nem lesz kitéve a kelletén túl kormányoztatás, s gyámnokoskodás betegségének, s jól is teljesítendő kötelességét, mert semmi mással nem kellend foglalatoskodnia, mint ami az egész nemzet közérdekeit illeti. Világosan kitűnik ez a kormányzati hatóság azon réteges felosztásából, melynek tervét adám, s miből az következik, hogy az alkotmány s törvény által községekre s megyékre ruházott kötelességek teljesítésére való felügyeleten kívül, a kormány hatósági köréhez mindaz s csakis az tartozik végrehajtási szem pontból, ami törvényhozási szempontból az országgyűlés hatóságához tartozik.

A közigazgatási cselekvőség körvonalazásának példajaképpen, ha tekintjük a közlekedés könnyítésének feladatát, a községi utak a községek által építendőek és fenntartandók, – a megyei utak a megye által, az országos nagy közlekedési vonalak a törvényhozás rendelkezés szerint, a kormány által. A megyék felügyelendek, hogy a községek teljesítsék, ami az ő kötelességük, – a kormány számat kérend a megyétől mindaziránt, amit

tagoknak teamiök kell, – mindarról is, miként vigyáztak fel a községekre, – a kormány végre számot ad az országgyűlésnek.

Igy ismét a közoktatásra nézve; az elemi iskolák a község kendőihez tartozniuk, – a másodtanodák (collegiumok, gymnasiumok) a megyékhez, – a magas tanintézetek (académiák, Egyed-in, Polytechnicum) a kormányához.

Az oktatásra nézve megjegyezni kívánom, hogy alig kell egy ologtól jobban óvakodni egy szabad nemzetnek, mint attól, hogy katona megszűnjék magát polgárnak tekinteni. A katonaságnak polgári jellemmel kell bírni; – s akként kell intézni a köznevelést, hogy a katonáskodás általában véve ne tekintessék másnak, mint közpolgári kötelességnek; – azok pedig akik a katonai állást életpályául választják, szintoly kevéssé érezzék magukat a polgári állapotból kiemeltnek, vagy éppen felibe emeltnek, mintha papi, ügyvédi, orvosi, mérnöki, vagy akármilyen pályát választottak volna. – Ezen szempontból azt javasmi, hogy egészen elkülönözött katonai académiát ne állítsanak, – hanem a hon védelmére, mint minden polgárral közös s agnemesb polgári kötelesség teljesítésére intézett képzés, az lemi iskolákon kezdve minden közoktatási intézeteken keresztül lenjen fokozatosan. Azoknak számára pedig, kik katonai életpályára adják magukat, annál fogva a magasb katonai ismeretet kívánják megszerezni, az országos egyetemeknél katonai kar legyen alapítva, mint van például orvosi, vagy törvénytudóig vagy mérnöki kar. Kívánom, hogy ezen katonai kar oly magas tökélyvel legyen felruházva, mint csak katonai académiá lehet a világon, de ne legyen elkülönözött intézet, hanem kiegészítő része az országos egyetemnek.

Ami már ennek folytán a fegyveres erőt illeti: fővonásaiban schweitz-i rendszert ajánlom. Alapelv legyen: minden polgár szükség esetében katona, de nincs állandó hadsereg, kivéven annyi, amennyi a városok garnisonjai végett szükséges; egy szermind minden fegyvernemből annyi állandó ráházat (cadres), amennyi kívántatik, hogy oly gyakorlati hadiiskolát képezzen, melybe az országnak összes ép fiatalsága kivétel nélkül bizonyos életkorban (például 18 éves korában) egy évre belépni tartozzék, ezen két feladatnak azt hiszem 12-1500 ember tökéletesen megfelelhet. Honvédseregnek s tagjai honvédeknek nevezendők. – Az ifjúság, amint ezen szolgálaton átment, lakása helyén belépni tartozik a nemzetőrségbe; mely életkor szerint három contingensre lesz felosztva; az első az activ szolgálatra kötelezeteket foglalja magában, a másik kettő, első s második tartaléksereg s ha fegyvert kell fogni a hon védelmére, ezen contingensek a szükséghez képest hivatnak szolgálatra a kormány által. A örvény meghatározza a szolgálati mentesség eseteit, mint szinte e részben folytonos, részben évi hadgyakorlatok módját.

Minden megye felosztja a községeket, vagy külön, vagy többeket, egyesítve (a népességhez képest), zászlóaljakra, illetőleg ovasezredekbe s ütegekbe; – a kormány gondoskodik, hogy a

honvédseregektől minden megyei hadparancsnokság táborvezérkari s mérnöki kari tisztekkel ellátva legyen. A megyei nemzetőrség fő tisztjeit az illető zászlóalj-, ezred- s ütegparancsnokok javaslata folytán a megyei hadparancsnokság előterjesztésére, a megye nevezd s lépteti elé. A törzstiszteket a kormány nevezi. Háború esetében minden tiszti előléptetés a kormányra száll.

Béke idejében községekben a nemzetőrség szolgálatával a község, megyében a megye rendelkezik, – az ország közérdekében pedig, vagy ha valamely megye elégtelennek érezné magát a belrend fentartásra, segílyt kér, – a kormány rendelkezik.

Végezetül, ami az igazságszolgáltatást illeti: polgári s politikai bíróságok állítassanak fel a községekben. Hatósági körüket a törvény szabja ki. A népválasztásnak legyenek kifolyásai. A politialis bíróság a községien előforduló minden bűntényt vizsgálat alá vészen (úgy mint Angliában), ha hatósági körét nem haladja, szóbeli nyilvános eljárás útján nyomban elítéli; ha pedig hatósági körét túlhaladja, a vádlottakat bűnvádi eljárás alá veti, ami a megyei bíróság elébe tartozandik. A rendőrbíró időközben vagy kezesség mellett szabadságban hagyandja a vádlottat, vagy letartóztatását rendeli el a törvény útmutatása szerint.

A megyében lesznek polgári, kereskedelmi s büntető bíróságok, ez utóbbi az esküdtszéki alapon; mindenik a megyegyűlés által választandó s mindenik nyilvános. A megyegyűlés gyakorolja a „Grand Jury” (vádszék) hatóságát. Lesz azonkívül *feljebbviteli főtörvényszék* s leszen *semmítő szék* (históriai alapon „Hét-személyes tábla”-nak nevezvén), mely mind polgári, mind bűnvádi perekben a felek kérelmére az eljárási formallítások felett örködik s ha azokat sértve találja, új eljárást rendel. Ha a büntető törvénykönyv oly büntetéseket tartana meg, melyekre nézve a megkegyelmezés gyakorlandó volna, – a megkegyelmezési jog a kormányt illetné; de azt csak a „*Hét-személyes tábla*” meghallgatása folytán gyakorolhatná. Ezen főtörvényszék tagjai a kormány által nevezetnének, de a senatus megerősítése mellett.

Volna végre *Alkotmányőr-szék*, melyről már felébb szólottam.

A községi s megyei bíróságoknál a közigazgatásul elfogadott nyelven történik a tárgyalás s mondatik ítélet, de a vádló és vádlott a tárgyalásnál saját nyelvén szólhat.

Az eljárás mindenütt szóbeli és nyilvános.

Ilyen fővonásaiban a szervezet, melyet hazámnak ajánlok. Vezéreszmém: az önkormányzat elve; az egyéntől föl az összes államig, minden rétegeken keresztül logicus következetességgel keresztül vive.

Az így szervezett állam szabad és, biztos szabadságában. Az önkormányzat elvén kívül nincsen szabadság.

Csak a tekintély, bitorlás párthívei lehetnek ezen élvnek ellenségei. Ők, – kik nem tudom minő kútfőből merített szív és

ész felsőbbbségénél fogva magukat a nép kiváltságos gyámniokaivá *félik* hivatva lenni s ezen káromlatos igényénél fogva a népet örökös kiskorúságra szeretnék kárhozthatni.

Szabad népet nem kell önmagától féteni:

„Vor dem Selaven wenn er die Kette bricht,
Vor dem freyen Menschen erzittert nicht.”

Bitor nagyravágyás mondhatja csak, hogy nem kell a népnek önkormányzati jogot adni, míg arra nem képes. Csak szabadság képesíthet a szabadságali élésre, más semmi.

Lelkemből beszélt a híres scot történetíró: Macaulav. midőn így szóllott:

„There is only one cure evils, which neoly-acquired freedom produces and that cure is: freedom. When a prisoner leaves his cell he cannot bear the light of theady, but the remedy is, notto rwmand him into hisdungeon, but to accusom hi to the rays of the sun. The blaze of truth and liberty, may at first dazzle, an bewilder nations which have become half blind in the house of bondage, but let them gazeon and they will soon be able to bear it. In a few years men learn to reason the extreme vilemce of opinion subsides, hostile theories correct each other, the scattered elements of truch cease to conflict, and begin to coalesce, and as lenght a system of justice and order is educed out of the chaos. – Some say: no people ought to befree til they are fit to use their freedom. The maxim is worthy of the fool in the old story, who resolved, not to go into the water till he had tearnt to swim! If men are to wait for liberty till they become wise and good in slarverny, they, may indeed wait for ever.”

Magyarul:

Az újon szerzett szabadság bajai ellen csak egy orvoslat van – s ezen orvoslat: a szabadság. Midőn a fogoly elhagyja sötét tömlöcét; nem képes a napvilágát eltúrni, – de az orvoslat nem az, hogy tömlöczébe visszaküldessék, hanem hogy a nap-sugarához hozzá szoktassék. Az igazság és szabadság verőfénye kezdetben szemkáprázást s kábulást okozhat a nemzetnél, kik a Szolgaság házában megvalkultanak; – had játok őket nézni, s csakhamar látni fognak. Kevés éveik alatt az emberek megtanulnak: gondolkozni, a vélemények szélső erőszakossága lecsillapszik, ellenséges elméletek egymást kiigazítják, az igazságnak szerteszórt elemei megszűnnek harczolni, az idők jártával a ohaosbél rend és igazság áll elé. – Mondani szokták: „Egy népet sem kell szabaddá tenni, míg nem képes szabadságával élni”. Ezen állítás méltó azon kábához a regében, aki elhatározá, hogy nem megyén vízbe, míg úszni me? nem tanulandott; – ha az embereknek addig kellene várniok a szabadságra, míg szolgáltságban jókká, s bölcsekké leendenök, – bizony örök időkig várának.”

Ezek szent igazságok.

Különben is, ami minket illet, egy ily szervezet, minőt javaslok hazánkra nézve, nem bír oly ismeretlen újság jellemével, melytől a (közvélemény, mint szokatlantól visszariad, sőt inkább oly kapcsolatban áll az hazánk hagyományos érzelmeivel, s nemzetünk történelmi jellemével, miszerint meg vagyok győződve, hogy egy ily alkotmányos szerkezet a nép üdvözölne, mint *egy* régi barátot, ki az egyenlő testvéries szabadságnak, az egész népre, faj, nyelv, valláskülönbség nélküli kiterjesztése által, kitisztult hajdani hibáiból s fogyatkozásából kibontakozott.

Én nem tartozom azon tüzes újtók közé, kik a feltalálás gyönyörét hajhászva, elvetnek mindent, ami nem új. Azon határoz értem életemben, hol a csalódások eltűnnek, a szenvedélyekét kor ós szenvedés lecsillapítják. Egy viszontagságos életen át kerestem a nemzetek bukásának s az emberiség szerencsétlenségének okait, a történelem logikájának kutatásában s az emberi szív tanulásában, s azon meggyőződésre jutottam, hogy csak a szabadság elvének minden más tökintetek felibe emelése az egyetlen egy mód, mely képes a népek politicalai újonszületésének nagy feladatait megfejteni s Európa társas bajait megorvosolni.

Én tehát mesterkéltnél új tanokat nem keresgetek, mert az igazság mindig egyszerű, mint egyszerűek a természet nagy törvényei, s szerencsére hazámat illetőleg nincs is szükségem mesterkéltnél új tanok keresésére, – mert azon társas bajok, melyek Európa némely részeiben oly magas fokra hágtak, hazánkat még nem érték el s erősen hiszem, hogy ily organisatio mellett, mely javaslok, nem is fogják elérni; – annyival kevésbbé, mert mi földművelő nemzet vagyunk.

Maradok tehát e szervedet mellett s azon meggyőződésben vagyok, hogy az elegendő erőt fog biztosítani Hazánk számára, elhárítani minden veszélyt, mely kívülről fenyegethetné.

Azonban, ha nemzetem azt hinné, hogy akár saját biztossága, akár a népek solidaritása tekintetéből, míg bővebb biztosítékok kívánatosak – azokat a *szomszéd nemzetekkel szövetség* eszméjében találandja fel.

Azt hiszem ezen eszmének van jövődője. Mert csak azáltal lehet a kisebb nemzetek függetlenségét egyrésztől elnyelés, másrésztől a nagyobb nemzetek túlsúlya ellen biztosítani. S ha végignézem azon nemzetiségeket melyek hazánkkal több oldalon határosak s ha számot adok magamnak jövődőjükről, nem lehet fazon meggyőződésre nem jönnöm, hogy ezen eszmének a, Németalföldön alóli – Duna mentében s attól jobbra, balra van jövődője.

Én ezen eszmének őszinte barátja vagyok, feltéve, hogy az ily confoederatióknak részül hivatott államok egymás territóriumára s önkormányzati függetlenségük csorbítására ne vágyjanak; – hanem hogy ezt *sértetlen* épségben hagyva szövetségük kívülről jöhető veszély elleni biztosítékra legyen egyedül szorítva.

Kérdezték önök, mi nézettel vagyok a nemzetiségi kérdés megoldása iránt?”

Feleletemet: e nagy s fontos kérdésre a fent előadott ország-szerkezeti javaslatomban találják.

Olvassák meg azt figyelemmel s látni fogják, hogy a sértetlennek vallott egyéni jogoktól – s azok közé számított gondolat, vallás és társadalmi egyesület jogától kezdve, az állam minden constitutio-rétegein keresztül, a községnél, a megyében, a törvényhozásnál, a kormánynál az igazságszolgáltatásnál, honvédelemnél, közigazgatásnál, közoktatásnál, szóval mindennél a nemzetiségek igényeire, emelésére, biztosítására, fejlesztésére oly következetes figyelemmel vagyok, hogyha csak azt nem akarják önök, hogy az állam nem csak a magyar, de minden más nemzetiségnek is, közös romlására szerte bomoljon, vagy egy nemzetiség a másikkal feláldoztassék, alig tudom mit lehetne még kívánniok.

Azonban még egyet meg akarok említeni.

Különbség van az egymással vegyesen Magyarország területén lakó népfajok – s magyar koronának (sybolice szólva) külön részei közt.

Ilyen utóbbi, minden tekintetben, csak Horvát- s Tótország; Dalmátiát is hozzá számítva – ha ugyan a dalmát nemzet, mely régóta elkülönözött áll, – velők szövetkezni, vagy egyesülni akar.

Ezen társas országok, mind compact nemzetiség, mind föld terület tekintetében históriailag mindig külön országok voltak, Magyarországnak nem részei, hanem társai.

Ha ezen országok Magyarországgal históriai kapcsolatokat hajlandók fentartani, igazságosnak vélem, hogy belkormányzatukra nézve minden kigondolható tekintetben a magyar kormánytól s törvényhozástól tökéletesen függetleneknek ismertessenek el; – rendezzék magukat községileg, megyeileg, törvényhozásilag, amint tetszik, válasszák bánjukat önmaguk, amint jónak látják, – legyenek oly tökéletesen függetlenek, még inspectió tekintetében is a magyar kormánytól s magyar országgyűléstől, mint amilyen függetlenek egymástól az éjszakamerikai szövetséget képező souverain statusok; – s köztök s Magyarország között csupán valódi társas kapocs létezzék, – sa közös törvényhozás s a társas főkormány hatósága rajok nézve csak azon ügyekre legyen szorítva, melyek úgy őket, mint Magyarországot közösen érdeklik. Ezen ügyeknek új társas kötésben el kellene számlálatni (én alig tudok mást, mint a honvédelmet szárazon és vízen, a külhatalmakkal viszonyt, a vámügyet, kereskedelmi rendszert s közös érdekű fő közlekedési vonalakat a tenger felé).

Lelkemből óhajtom, hogy horvát, slavón, dalmát atyánkfiai, – mindnyájunk közös javára – ebben meglegedésüket találják.

Ha azonban megunták a 600 éves kapcsolatot, mely nekik alkotmányos múltat adott; – ha nem akarnának velünk kezét fogni az osztrák megtörésére, másként mint azon föltétel alatt,

hogy közös erővel kivívandó győzelmünk béréül tölünk egészen elváljanak s a velünki kapcsolatot tökéletesen megszakítva magukat különálló statussá alakítsák, – »kérem őket, fontolják meg higgadtan, mit cselekszenek; de ha csakugyan így akarják: azt mondom *legyen úgy, ha úgy akarják*, én kész vagyok azt is elfogadni s ünnepélyesen ki jelentem, hogy nem illennék a magyar nemzet szabadságszerető indulatához, az ő akaratjuk ellenére a társas kapcsolathoz ragaszkodni. Ez esetre csak a következő pontokrai megjegyzést vélem szükségesnek:

a) hogy horvát, slavon s (ha hozzájuk csatlakoznának) dalmát atyánkfiai; – akármilyen országlási formát fogadnak is el, – az osztrák házból maguknak fejedelmet ne válasszanak.

b) Fiúménak szabad választás adassék Magyar- vagy Horvátországhoz akar-e tartozni, vagy pedig mind 'kettőnek' garantiája alatt (a hajdani Hanza példájára) független szabad város és kikötő 'lenni.

c) Kereskedelmi szerződés köttessék kölcsönösen a szabad transitst biztosító.

d) Pétervár Slavoniára befelé, kevés, vagy semmi fontossággal sem bír; alsó Magyarországnak ellenben kulcsát képezi; – azért vagy Magyarországnak maradjon, vagy pedig meghatározandó számban közös várőrséget kapjon.

Ennyit a társországokra nézve:) Annyi személyes családi s birtoki érdekközösség mellett, mennyi a hatszázéves kapcsolat mellett kifejlődött s a jövő biztosságát is kellő figyelembe véve, nem fognak-e horvát atyánkfiai érdekeikről legjobban gondoskodni, ha a nemzetiségűiket, nemzeti állásukat tökéletesen biztosító s a velünki kapcsolatot csakis confederationális alapra fektető első javaslat mellett maradnak? azt higgadt megfontolásukra s szabad elítélésükre kívánom bízni.

Ami *Erdélyt* illeti, Erdély nem jó oly tekintetbe, mint Horvátország, az sem nemzetiség tekintetében nem egy compact külön, sem territoriális és történelmi tekintetben nem külön társasország, hanem Magyarországnak elszakasztott: 1848-ban közös akarattal ujjon egyesült része. Erdélyi nemzetiség nem létezik. Itt tehát nem arról lehet szó, hogy az erdélyi nemzetiségnek Magyarország ellenében biztosítást keressünk, hanem, hogy az Erdélyben lakozó nemzetiségek egymás irányában magukat biztosítva érezzék.

Itt különösen a szászok és Oláhok jönnek tekintet alá – s vissza kell emlékeznünk, hogy ezek részéről 1848-ban az Únio ellen emelkedett gáncs és kifogás.

A szász nemzetre nézve megjegyzem, hogy az általam fentebb javaslatba tett szerkezet mellett a szász nemzet nemcsak székeit megtartaná, mindazon önkormányzati hatósággal, melyet „megyei szerkezet” név alatt fejtegettem (e szót, „megye”, csak rövidség okáért, nem pedig kirekesztőleg a régi „vármegye” értelmében használtam, mindent, amit a megyéről mondtam a szász

és székely székekről, a Jász-, Kun-, Hajdú-kerületekről s a vidék-nevet viselt országrészeikről is kívánom érinteni – mondom tehát, a szász nemzet nemcsak székeit s vidékeit megtartaná, hanem azon nemzetegységi szorosabb kapcsolatot adminisztratív egységet s önállóságot is, mellyel a múlt századokban bírt, sőt azt a szász földet lakó minden lakosok jogegyenlőségének s közszavazatknak alapján önkormányzatilag tetszés szerint kifejthetné s fő tisztviseelőjét is függetlenül választhatná; – e mellett pedig az országgyűlésnek mindkét táblájához méltányos arányban képviselőket s senatorokat választana.

Hasonló önkormányzati jogot s képviseltetést értek a székely nemzetre nézve is.

A mi pedig az oláhokat illeti, meg vagyok győződve, hogy azon alkotmányos szerkezet mellett; amelyet javaslok, s melynek alapján az általános közszavazat, jogegyenlőség, önkormányzat, községben, megyében és képviselő az országgyűlésen, meg vagyok, mondom, győződve, hogy erdélyi oláh rokonainknak mind nemzetiségi, mind polgári s politikai tekintetben csak kívánniok lehet, – s ha higgatlan számat vetnek érdekeikkel, lehetetlen nem kívánniok, hogy Erdélynek Magyarországgal adminisztratív uniója, amint 1848-ban kimondatott, fel is tartassák.

A mi végre szerb atyánkfiait illeti – ők vegyesen laktak más fajú polgártársaikkal; – valamint én nem kívántam, hogy a magyar, vagy akármi más nemzetiség felettök felsőséget gyakoroljon, úgy hasonlólag felteszem méltányosságukról, hogy ők sem kívánnak másnyelvű polgártársaik felett felsőbbiséget gyakorolni. Maga az 1850-diki hivatalos felvétel szerint is a Szerb-vajdaság és Temesi-bánságban 1,426.000 lakos közül csak 384.000 szerb van – kevéssel több az egésznek egy negyedrésznél.

Szembetűnő tehát, hogy itt, ahol román, szerb, német, magyar[^] tót, bolgár, zsidó, cigány, ruthén, horvát s görög lakik vegyesen, a nemzeti igényeket csak oly alkotmányos szervezet által lehet kielégíteni, minőt fenébb javaslok, – s mely az egyéni sérthetetlen jogok fejezete alatt biztosítja a szerbeknek nemzetiségük társas egységét, vojvoda-választást, egyházuk független kormányzatát, főpapjuk szabad választását s annak tetszősök szerint „patriarcha” czímmel felruházását – mint szinte biztosítja nyelvüknek a községi s megyei közigazgatás körében szabad használatát, sőt az országgyűlésen is azon nyelven szólhatást; biztosít végre számukra minden tekintetben egyenlő jogot és szabadságot.

Íme, megmutattam, mennyire kívánom, hogy nemzetiségi viszályok kiegyenlítessenek, – s egybeforrott akarattal alkossunk újra egy szabad hazát mindnyájunk számára nyelv-, faj- és valláskülönbség nélkül.

Eleget szenvedtünk mindnyájan a nemzetiségi szenvedelmek miatt, Mi Magyarok elnyomatva, Ti többiek megcsalva és

velünk együtt elnyomatva. Szabadság vesztett áldozatok mindnyájan.

Adja Isten, hogy a múltakon mindnyájan okultunk légyen..

Kossuth.

A Kossuth-levelek története.

A közölt három Kossuth-dokumentum *Teleki László gróf kézirati hagyatékában* találtatott s *Horváth Mihály*, a neves történetíró-püspök sajátkezű másolatából vált itt közkinccsé, abból a kézirati csomóból, melyet a *Magyar Nemzeti Múzeum* kézirattára (tehát nem a Horváth-hagyaték az Akadémián) őriz. Az eredeti *Teleki László* anyag *Puky Miklósnál* őriztetett s minden tudományos valószínűség szerint abban a lepecsételt okirati csomóban foglal helyet, melynek tulajdonjogáért évtizedek óta folyik a per a *Puky-család*, az *Irányi-örökösök*, a *gróf Teleki-család*, illetve a magyar államot képviselő *Nemzeti Múzeum* között.

Bizáki Puky Miklós 1848-ban Heves vármegye alispánja, majd a Honvédelmi Bizottmány kinevezése folytán a vármegye *kormánybiztosa* lett. Vármegyét teljesen a szabadságharc céljának szolgálatába állította. 1849 január 29-én *Komárom vármegye* ős város főispánjaként, majd a komáromi vár ostroma alatt, mint a vár kormánybiztosa működött. Világos után egy darabig Tiszavárkonyban rejtőzködött, majd a Balkánon át és a Földközi tengeren *Marseillebe*, majd *Párizsba* jutott. Járt Olaszországban és Angliában is, de legszívesebben Svájcban tartózkodott *Almássy László*, *gróf Teleki László*, *Klapka György* és *Horváth Mihály* társaságában. *Genfben* nyomdát alapított, itt adta ki *Horváth Mihály* nagy munkáját a szabadságharc történetéről. 1867 januárjában tért haza az emigrációból s már áprilisban *Heves vármegye* alispánjává választotta.

Mikor 1860 december közepén *gróf Teleki Lászlót* a *Magyar Nemzeti Igazgatóság* egyik tagját (Kossuth-Klapka-Teleki) *Drezdában* elfogták és kiszolgáltatták az osztrákoknak, *Teleki László* irományait *Puky Miklósr*a bízta, aki azokat híven meg is őrizte s mikor hazatért az emigrációból, azokat magával hozta. *Teleki László* – egyébként – leghívebb barátjának tartotta őt s általános örökösévé is megtette, de *Puky* nem tartotta meg a tragikus halállal halt államférfi birtokait, hanem spontán elhatározásból visszaadta azt a *Teleki-családnak*. *Horváth Mihály* csanádi püspök, a szabadságharc közoktatásügyi minisztere, ugyancsak 1867-ben tért vissza, 18 évi száműzetés után az emigrációból. Ekkor azzal a kéréssel fordult *Puky Miklóshoz*, hogy betekintés végett adja rendelkezésre az általa megőrzött *Teleki László-léle* emigracionális levéltárat, mivel elhatározott szándéka most már megírni az emigráció történetét is. *Puky* készséggel eleget tett majd két évtizeden át volt emigránstársa kérésének s kölcsön adta a *Teleki László-féle* iratokat, amelyekről *Horváth Mihály*

pontos másolatot vett. *Horváth* azonban, nem írta meg az emigráció történetét, hanem 1868 április 12-én a szegedi Deák-párti *Szabadelvű Körhöz* nyílt levelet intézett, amelyben félreérthetetlenül *megtagadja a kossuthi eszméket*, írván: „Lehetetlen ennél fogva oktalanságnak hogy ne mondja, mindenképp és mindenáron zavart óhajtó rosszakaratának nem tekinteni azon törekvést, mely ezen lényegében reánknezve egyedül lehetséges, egyedül üdvös államalapot fessegetni és felforgatni magának eelul tűzte ki. hetetlen, a legszelídebb kifejezéssel élve, a leggondatlanabb könnyelműségnek és bűnös elbizakodottságnak: nem bélyegezni afféle állításokat, hogy a közösügyi kiegyezkedés alkotmányos szabadságunkat aláasta, a 48-iki törvényeket felforgatta. Alkotmányunk negyedfélszáz óv óta sohasem nyugodott biztosabb alapon, szabadságunk sohasem bírt annyi biztosítókkal, közügyeink felett annyi szabadsággal és függetlenséggel századok óta sohasem rendelkezhattunk, daczára minden 1790-diki X-dik-féle törvényeknek; s magoknak a 48-iki törvényeknek is ide kell vala kifejlődniök, hogy a vészes háborút elkerülhessük.”

Horváth Mihály szegedi levele óriási felháborodást váltott ki a függetlenségi gondolat harcosai között. *Kossuth Lajos* a *pécsi választókhoz* írt nyílt levelében, reflektálva *Horváth Mihály* szegedi levelére, így írt: „Nincs is a hatalomnak veszélyesebb ellensége, mint a jó barátoknak azon ügyetlen neme, mely azzal hiszi hűségét bizonyíthatni, hogy kormányabbnak mutatja magát, mint a kormány, királyiabbnak, mint a király és – osztrákabbnak, mint Ausztria.”

Az ugyancsak akkortájt hazatért *Csernátony Lajos* lapjában azzal vádolja meg *Horváthot*, hogy szegedi levelével *csupán püspöki stallumot keresett*. Más lapok, így a „Magyar Újság” is, még szenvedélyesebben támadták *Horváthot* politikai pálfordulásáért.

Horváth e támadásokra „Kossuth Lajos újabb leveleire (Pest: Ráth 1868)” című röpiratban válaszolt. Ebben a röpiratban töredékesen leközölte *Teleki László gróf* kézirati hagyatékából, melyet *Puky Miklós* engedett át egészen más célra, *Kossuth* két levelét *Teleki Lászlóhoz* (1860 április 26 és május 1), annak bizonyítására, hogy *Kossuth még a kiegyezés éveiben is forradalomra törekedett*: „Nem akarok ennek bebizonyítására egyes helyeket idézni azon leveleiből, melyeket 1849-ki bukásunk után a száműzöttség első éveiben írt, idézhetnék pedig, mert több ilyes, különféle személyekhez írt levelének másolatát bírom. Azt lehetne ezekre mondani, hogy a bukás keserűségének első hevében s a békés kiegyezkedés lehetőségének reménytelenségében írta, midőn emiatt nemcsak ő maga, hanem a bujdosók mindnyája az elszakadási politikát vallók magukénak. Mellőzöm tehát ezeket, s csak néhány azon korbéli leveleit közlöm részben, vagy egészben, midőn a hatalom már megtette első, bár még elégtelen, de a jövő békés kifejlés iránt már reménységet ébreszthető lépéseit. S e levelek közlésére teljesen jogosultnak érzem magamat, mert azok egyáltaljá-

ban nem magán jelleműek: a „Nemzeti Igazgatóságnak – mi-ként Kossuth Lajos maga nevezte a külföldön lévő forradalmi comitét – fejétől, e nemzeti igazgatóság egy tagjához, a nemzót közügyeiben írott, a nemzet sorsát mélyen érdeklő levelek nem lehetnek magán levelek, melyek közlését az illem és a lovagias-ság tiltana; (különben csak a nyilvános acták s a hírlapi czikkek gyakran valótlan közleményeire kellene contemporaine türel-münknek szorítkoznia, mi az oknyomozó történetírást lehetet-lenné fogná tenni. E levelek közlésére tehát teljesen fel vagyok jogosítva.

A függetlenségi mozgalom, vezérei azonban másként fogták fel *Horváth Mihály* szerepét és elhatározását. Megszólalt maga *Puky Miklós* is s „A Hon” 1868 aug. 5-i (162. sz.) és szeptember 11-i (208. sz.) számaiban kijelentette, hogy „Horváthnak sohasem adott engedélyt a lemásolásra” s Horváth neki azt ígérte, hogy az emigráció történetét készíti el. „A kérdéses irományok tulaj-dona az enyém s így újra ezennel eltiltom Horváth Mihály urat, hogy azoknak tartalmát, engedelmem nélkül, mit neki ezennel megtagadok – bármi célra felhasználhassa – ha tenné, az tulaj-donjogi jogom megsértésének veendem.” „Gróf Teleki László hailála után⁴ – írja tovább Puky – a megboldogult akaratóból minden levelezésének, irományainak jogos birtokába jutottam. Ezt tudta Horváth Mihály úr is. 1864-ten, mikor a függetlenségi harcz története már ki volt nyomva, Horváth Mihály engem fel-hívott, hogy nem lennék-e hajlandó Teleki László irományait, melyek között volt Kossuth Lajos Teleki Lászlóhoz írt mindem levele, kezeibe adni oly célból, hogy ő ezeket is felhasználva, az emigráció történetét készítené el s majd kinyomatnánk. Ajánlatát akkor elfogadtam s a kért irományokat kezébe adtam, azonban... 1865-ben azt mondtam Horváth Mihálynak, hogy a hazai körül-mények nem engedik ez idő szerint a kérdéses munka közzététe-lét s én az irományokat tőle visszakívántam, mit Horváth Mihály maga is helybenhagyott. Felhívásom folytán a kérdéses leveleket egy csomagban nekem visszaküldötte. Meglepetéssel látom azon-ban most, hogy Horváth Mihály úr ezen levelekből puszkázik. Miután ezen levélcsomagot külföldön hagytam s átvételkor – bízva a visszaküldő jóakaratóban – nemigen számoltam össze... jelenleg nem tudom megmondani, hogy a közot leveleket eredeti-ben tartotta-e vissza, vagy pedig másolatban?... Kereken taga-dom, hogy Horváth Mihály által közölt (Kossuthnak) Teleki Lászlóhoz címzett levelei bárki más tulajdonai lennének, mint az enyém, mert azon percztől kezdve, amikor Teleki Lászlóhoz címmezve, kezeihez érkeztek, Teleki László tulajdonává váltak, halába után pedig az én tulajdonommá lettek.”

Horváth Mihály sem hagyta magát. Több hírlapi cikkben válaszolt az őt támadóknak. Megszólalt *Kossuth Lajos* is s a „Magyar Újság” 1868 július 24-i (169. sz.) számában heves táma-dást intézett *Horváth Mihály* ellen: „A társadalmi illem és méltá-nyosság közönségesen elfogadott szabályai szerint még maga az,

s kihez magánlevél intéztetik, sem érezheti magát felhatalmazottnak a magánlevélnek nyilvánossá tételére a levél írójának megegyezése nélkül, kivéve, ha az vagy magánjogi érdek-próbát foglal magában, vagy akár bíró előtt, akár becsület útján követelhető elégtételre szolgáltatathat alkalmat. Ez eseteket kivéve még az is, a kihez a magánlevél intézve van, ha azt nyilvánosság óhajtja tenni, mindig mulaszthatatlan kötelességének tartozik ismerni, előbb megkérdezni a levélíró, ha van-e a közlés ellen kifogása. Ez szabály, melytől az, ki a gentleman címre igényt akar tartani, soha el nem tér, miként ennek angol és francia lapokban igen gyakori bizonyítványát látjuk.” „No már az a tény, hogy én azon bizalmat, mellyel Teleki László és Józsika Miklós iránt viseltetem, Horváth Mihály úrra át nem ruháztam s neki az amazokhoz írott magánleveleim kinyomására engedelmet nem adtam s meg vagyok győződve, hogy neki erre engedelmet sem Teleki László örökösei, sem Józsika Miklós tisztelt özvegye sem adtak, mert bizonyosan tudják, hogy ha az elhunytakhoz írott magánleveleimet az én megegyezésem nélkül kinyomatására, egy idegennek, kinek ahhoz semmi joga, engedelmet adtak volna, ez a boldogemlékü elhunyt hazafiak hozzáírott leveleik kimyomathatásának engedelmet is imprimálná. Mindezeknél fogva feljogosítottnak érzem magamat a Horváth Mihály úr által elkövetett visszaélés ellen nyilvánosan tiltakozni s őt ezeknek az ismétlésétől ezennel a mívelt világ szokásai által szentesített társadalmi illem s a positiv jog nevében eltítani.”

Horváth Mihály a „Pesti Napló” 1868 július 30-i számában válaszolt *Kossuth* újabb támadó levelére: „Mí a magánlevél jellege? Ezt úgyhiszem csak a következőkből lehet és kell meghatározni: 1. Az író személyis égből, annak képzelt, vagy valódi állásából, melyben e levelet írta; 2. a tárgyból, melyről ír; 3. a célból, melyre levelével törekedett.” „Szűnjék meg *Kossuth* Lajos úr forradalomra, felforgatásra izgatni az alsóbb néposztályokat s ne provócáljon engem se: úgy biztosítom őt, hogy e „visszaélést” nem ismétlem. De ha ő nem szűnik izgatni az értelmetlen tömeget s engem pedig újabban is provócál, el készülve lehet arra, hogy magiamat védeni fogom és leveleit is mindannyiszor felhasználom fegyverül, valahányszor azok közzététele által népünket saját vesztébe rohanástól óvhatom.”

Horváth Mihálynak ez az újabb levele csak olaj volt a tűzre. Valóságos hírlap- és röpirat-irodalom keletkezett e tárgy körül. *Irányi Dániel*, névtelenül, „Válasz a válaszra *Horváth Mihálynak* (Pest: Noséda, 1868)” című röpiratban *Horváth Mihály* történetírói munkásságával igyekszik bebizonyítani, hogy mennyire illogikus és történelmietlen az az alap, amelyre most *Horváth Mihály* új politikáját helyezte. Rátér a levélközlés vitájára is: „Mí a *Kossuth* Lajos magánleveleit illeti, annak bonczolgatásába nem bocsájtkozunk, bár lovagiatlanul a nyilvánosság elé csempészve fekszenek előttünk, de mert minden magánlevél (ezek pedig, bármit állítson *Horváth Mihály*, magánlevelek) a privát jog egyes

szentségét képezi, ahhoz nyúlni tartózkodunk. Sem Horváth, sem, Deák Ferenc, de senki se mondhatja el magáról, hogy ne volnának bár a haza ügyéről írt oly levelei, melyeket semmi áron nem adna a nyilvánosság elébe. Pillanatig” tartó hangulat, elkeseredés, vagy néha fel-felemelkedő reménytelenség oly lelkiállapotba hozhatják a legnagyobb embert is, hogy azon lelkiállapot szüleményeit, bár jól esik neki meghitt barátjaival közleni, – de nem szánja a nemzet elébe. Rablás, a legméltánytalanabb visszaélést követte el Horváth Mihály, midőn tolvajkezekkel oly egyén szentélyébe nyúlt, ki ez elkövetett büntettért őt feleletre nem vonhatja, pellengrére nem állíthatja. Nem szolgálhat itt mentségül semmiféle hazafiúi phrasisokkal körülgarnírozott állítás, ez becsületbeli ügy, és üljön össze a legelső becsületbeli bíróság; Horváth Mihályt e tetteért el fogja ítélni. Szolgáljon Kossuthnak vigasztalásul, hogy a nemzet ezt elismeri, belátja, feltépett magánleveleit nem olvasottaknak tekinti, bár azokban a nagy hazafi fájdalmas kitöréseinél egyébire nem találhatna. Horváth ölni akart, csak hogy törét történetírói szívébe ütötte, melynek neve hitel; ölni akart, csak hogy a jellem, melynek, hogy magát fedhesse, képzelt árnyéka alá bújt, tisztán ragyog s a nemzet leplezetlenül ismerte fel Horváth Mihályt. Legyen a jobboldal boldogítva általa.”

Horváth Mihály azután valóban nem publikált újabb levelet a Teleki László-féle kézirati hagyatékból. *Puky Miklós* 1887 augusztus 23-án halt meg *Karácsondon* s a *Teleki-féle* iratokat még életében fiára, *ifj. Puky Miklósr*a bízta. A fiatal *Puky* nem érezte biztonságban e hevesmegyei birtokán e nagyfontosságú iratokat s *Irányi Dániel* gondjaira bízta, aki lepecsételte az iratgyűjteményt s rávezette, hogy az 25-30 évig nem közölhető. Később újabban is rávezette, hogy: „1914 előtt nem bontható fel”. Az iratcsomó körül azóta különböző perek folynak, melyet a közönség hírlapi cikkekből már elég jól ismer.

Horváth Mihály másolatai még életében *Pulszky Ferenchez* kerültek, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójához, aki azokat átvette s oly számozással látta el, hogy arra történetíró aligha akadhatott. Gondosan átvizsgálván a Teleki László-féle hagyaték-ról készített Horváth Mihály-féle másolatokat, megállapítottam, hogy azokban semmi olyan nincs, amelyik a legkisebb árnyékot vethetné akár Kossuth Lajosra, akár a magyar szabadságharc emigrációba szorult bármelyik férfijára. Ezek a dokumentumok a nemzeti história legszebb lapjaira kívánkoznak s a jövő zálogát rejtik magukban.